

Υπάρχουν αναπτυξιακές διαταραχές που μπορεί να προληφθούν;

Η περίπτωση της ΔΕΠ-Υ

Οργανωτής - συζητητής: Ευθύμιος Κάκουρος

1. Θεωρητικό πλαίσιο σχετικά με τη δυνατότητα πρόληψης των αναπτυξιακών διαταραχών (Κ. Μανιαδάκη)
2. Η δυνατότητα έγκαιρης ανίχνευσης της ΔΕΠ-Υ κατά την προσχολική ηλικία (Ε. Δουβαρά)
3. Τα χαρακτηριστικά της γλωσσικής ανάπτυξης των παιδιών με ΔΕΠ-Υ στην προσχολική ηλικία (Χ. Παπαηλιού)
4. Το κριτήριο της λειτουργικότητας στη διάγνωση και τη θεραπευτική αντιμετώπιση της ΔΕΠ-Υ (Ε. Κάκουρος)

Περίληψη Συμποσίου

Η αναπτυξιακή ψυχοπαθολογία εστιάζει ιδιαίτερα στον εντοπισμό των αιτίων των αναπτυξιακών διαταραχών όχι μόνο για το σχεδιασμό της θεραπευτικής αντιμετώπισης αλλά και για την εφαρμογή προγραμμάτων πρόληψης. Μέχρι πρόσφατα, ορισμένες αναπτυξιακές διαταραχές όπως η Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής – Υπερκινητικότητα (ΔΕΠ-Υ) αποδίδονταν αποκλειστικά σε οργανικά αίτια (Barkley 1998) και η σημασία των περιβαλλοντικών παραγόντων περιοριζόταν στην επίδραση που ασκούν στην έκβαση της διαταραχής. Τα πιο σύγχρονα όμως ερευνητικά δεδομένα στρέφονται στο ρόλο που μπορεί να διαδραματίζουν ορισμένοι περιβαλλοντικοί παράγοντες στην παθογένεση της διαταραχής στη βάση ενός ανάλογου οργανικού υποστρώματος (Sonuga-Barke & Halperin, 2009).

Στα πλαίσια αυτού του συμποσίου θα επιχειρήσουμε μια σύνθεση σύγχρονων θεωρητικών προσεγγίσεων και ερευνητικών δεδομένων για το ρόλο που διαδραματίζουν οι πρώιμες αναπτυξιακές εμπειρίες ενός παιδιού στην εκδήλωση ορισμένων διαταραχών, όπως η ΔΕΠ-Υ. Οι εμπειρίες αυτές καθώς και ορισμένες πρώιμες ενδείξεις ύπαρξης συγκεκριμένης οργανικής δυσλειτουργίας μπορεί να αποτελέσουν βασικούς τομείς εφαρμογής προγραμμάτων πρόληψης με αποτέλεσμα την ελαχιστοποίηση των πιθανοτήτων εκδήλωσής της διαταραχής.

Αρχικά θα παρουσιάσουμε το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η προβληματική του συμποσίου και τα ερευνητικά δεδομένα που την τεκμηριώνουν. Στη συνέχεια, θα επιχειρήσουμε τη σύνθεση της υπάρχουσας επιστημονικής γνώσης σχετικά με τη δυνατότητα έγκαιρης ανίχνευσης της ΔΕΠ-Υ νωρίς κατά την προσχολική ηλικία. Η τρίτη εισήγηση θα επικεντρωθεί στην παρουσίαση των ιδιαιτεροτήτων της γλωσσικής ανάπτυξης των παιδιών με ΔΕΠ-Υ με στόχο να καταδειχθεί η δυνατότητα χρήσης τους ως ενδείξεων για τον πρώιμο εντοπισμό της διαταραχής. Τέλος, θα τοποθετηθούμε σχετικά με την σημασία του κριτηρίου της λειτουργικότητας στη διαγνωστική διαδικασία αλλά και κατά τη στοχοθεσία ενός προγράμματος πρόληψης σε παιδιά που εντοπίζονται νωρίς κατά την προσχολική ηλικία με προδιάθεση για την εκδήλωση ΔΕΠ-Υ.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής / Υπερκινητικότητα, πρόληψη, προσχολική ηλικία, λειτουργικότητα, γλωσσική ανάπτυξη

Μανιαδάκη, Κ.: Θεωρητικό πλαίσιο σχετικά με τη δυνατότητα πρόληψης των αναπτυξιακών διαταραχών

ΤΕΙ Αθήνας, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας

Σε περιπτώσεις αναπτυξιακών διαταραχών όπως η ΔΕΠ-Υ, όπου η κυρίαρχη επιστημονική άποψη αποδίδει την αιτιολογία της σε οργανικούς παράγοντες, η «πρόληψη» αναφέρεται κυρίως στην εκδήλωση δευτερογενών συμπτωμάτων, όπως τα προβλήματα συμπεριφοράς και η χαμηλή αυτοεκτίμηση. Ταυτόχρονα, στοχεύει στην αποφυγή της επιδείνωσης των πρωτογενών συμπτωμάτων μέσω της διαδικασίας της επιγένεσης.

Νεώτερα ωστόσο ερευνητικά δεδομένα υποστηρίζουν ότι τα αίτια της ΔΕΠ-Υ δεν πρέπει να θεωρούνται αποκλειστικά οργανικά αλλά ως αποτέλεσμα δυναμικής αλληλεπίδρασης ενός ορισμένου οργανικού υπόβαθρου με αντίξοα βιώματα του παιδιού κατά τη διάρκεια της προσχολικής ηλικίας (Sonuga-Barke & Halperin, 2009). Αυτά τα βιώματα περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, τις αρνητικές πρώιμες αλληλεπιδράσεις μεταξύ γονέων και παιδιού, οι οποίες ενδέχεται να πυροδοτούνται από τη «δύσκολη» ιδιοσυγκρασία του παιδιού και, με τη σειρά τους, να επιδρούν αρνητικά στον αναπτυσσόμενο εγκέφαλο, επιδεινώνοντας την υπάρχουσα προδιάθεση για περιορισμένο αυτοέλεγχο, αντιδραστική συμπεριφορά, χαμηλή ανοχή στη ματαίωση, κ.λπ.

Η παρούσα εισήγηση επιχειρεί μια κριτική παρουσίαση των δεδομένων αυτών και αναλύει τη διαδικασία μέσω της οποίας ο έγκαιρος εντοπισμός των περιβαλλοντικών παραγόντων οι οποίοι ενδυναμώνουν την ύπαρξη ενός οργανικού υποστρώματος για την εκδήλωση της ΔΕΠ-Υ είναι δυνατόν: α) να μειώσει την πιθανότητα να εκδηλωθεί τελικά η διαταραχή, β) να περιορίσει την σταθερότητα και την επιμονή της στο χρόνο και γ) να ελαχιστοποιήσει μακροπρόθεσμα τον περιορισμό της λειτουργικότητας του ατόμου που έχει το ανάλογο οργανικό υπόστρωμα εξαιτίας της εκδήλωσης των συμπτωμάτων της ΔΕΠ-Υ. Στα πλαίσια αυτής της προβληματικής, παρουσιάζεται για πρώτη φορά στην Ελλάδα ένα θεωρητικό πλαίσιο, στηριζόμενο από ερευνητικά δεδομένα και έχοντας κλινικές προεκτάσεις για την πρόληψη της ΔΕΠ-Υ.

Δουβαρά, Ε.: Η δυνατότητα έγκαιρης ανίχνευσης της ΔΕΠ-Υ κατά την προσχολική ηλικία

Ψυχολογικό Κέντρο Αναπτυξιακών και Μαθησιακών Δυσκολιών «ΑΡΣΗ»

Στον Ελληνικό χώρο, η διάγνωση της ΔΕΠ-Υ δίνεται κυρίως κατά τη διάρκεια της σχολικής ηλικίας ενώ είναι εξαιρετικά σπάνια η αναγνώριση του προβλήματος από τους ειδικούς πριν από τη φοίτηση του παιδιού στο δημοτικό σχολείο. Επιπλέον, η αξιολόγηση ενός παιδιού για να διερευνηθεί η πιθανότητα ύπαρξης ΔΕΠ-Υ πυροδοτείται συνήθως είτε από την ύπαρξη μαθησιακών δυσκολιών κατά τη σχολική ηλικία είτε από την ύπαρξη προβλημάτων συμπεριφοράς κατά την εφηβεία και όχι τόσο από τα πρωτογενή συμπτώματα της διαταραχής.

Αυτή η κλινική πραγματικότητα ωστόσο προκαλεί εντύπωση δεδομένης της πληθώρας των ερευνητικών δεδομένων διεθνώς τα οποία υποστηρίζουν ότι τα συμπτώματα της ΔΕΠ-Υ είναι παρόντα και αναγνωρίσιμα πολύ πριν την είσοδο του παιδιού στο Δημοτικό σχολείο (Dopfner, Rothenberger & Sonuga-Barke, 2004). Επιπλέον, υπάρχει μεγάλος αριθμός ανιχνευτικών κλιμάκων και άλλων ψυχομετρικών εργαλείων, τα οποία δίνουν τη δυνατότητα έγκαιρου εντοπισμού παιδιών με υψηλή πιθανότητα εκδήλωσης ΔΕΠ-Υ ήδη από την ηλικία των τριών ετών. Τέλος, είναι ευρέως αποδεκτό στην επιστημονική κοινότητα ότι η έγκαιρη παρέμβαση στην περίπτωση κάθε αναπτυξιακής διαταραχής συμβάλλει τόσο στην αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση της διαταραχής όσο και στην πρόληψη δευτερογενών συμπτωμάτων. Αποτελεί λοιπόν αντιφατική κατάσταση από τη μια η έμφαση στην πρόληψη και η ύπαρξη εργαλείων έγκαιρου εντοπισμού μιας διαταραχής και από την άλλη η αναμονή εμφάνισης των δευτερογενών συμπτωμάτων της προκειμένου να υπάρξει αναγνώριση του προβλήματος και θεραπευτική κινητοποίηση.

Η παρούσα εισήγηση επιχειρεί τη σύνθεση των ερευνητικών δεδομένων που διαθέτουμε για την εγκυρότητα της αναγνώρισης της ΔΕΠ-Υ κατά την προσχολική ηλικία και παρουσιάζει τις κυριότερες ενδείξεις της κατά τη διάρκεια αυτής της αναπτυξιακής περιόδου.

Παπαηλιού, Χ.: Τα χαρακτηριστικά της γλωσσικής ανάπτυξης των παιδιών με ΔΕΠ-Υ στην προσχολική ηλικία

Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Προσχολικής Αγωγής και Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού

Η γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών με ΔΕΠ-Υ συχνά αποκλίνει από αυτή των τυπικά αναπτυσσόμενων παιδιών τόσο από πλευράς ρυθμού όσο και από πλευράς ποιότητας. Μάλιστα οι δυσκολίες αυτές φαίνεται να εκτείνονται –με διαφορετικού βαθμού βαρύτητα– και στους τέσσερις τομείς της γλώσσας (φωνολογία, σύνταξη, λεξιλόγιο-γραμματική και πραγματολογία) (Bruce και συν., 2006).

Από την άλλη πλευρά, κλινικές παρατηρήσεις καταδεικνύουν ότι, παρόλο που πολλά παιδιά τα οποία παρουσιάζουν αποκλίσεις στη γλωσσική τους ανάπτυξη κατά την προσχολική ηλικία παραπέμπονται στους ειδικούς και παρακολουθούν πρόγραμμα λογοθεραπείας, σπάνια γίνονται αντιληπτά ως παιδιά με οργανικό υπόβαθρο για την εκδήλωση ΔΕΠ-Υ, η οποία πολύ συχνά αποτελεί το ευρύτερο πλαίσιο εκδήλωσης αυτών των αποκλίσεων στην ομιλία. Ως αποτέλεσμα, συνήθως δεν αναγνωρίζεται το κυρίαρχο πρόβλημα του παιδιού ώστε να αντιμετωπιστεί σφαιρικά και πολυεπίπεδα και η θεραπευτική αντιμετώπιση είναι μονοδιάστατη και περιορίζεται σε ένα εμφανές σύμπτωμα. Επιπλέον, δεν γίνεται καμία προσπάθεια πρόληψης της εκδήλωσης των συμπτωμάτων της ΔΕΠ-Υ παρόλο που το παιδί παρακολουθείται από ειδικό.

Η παρούσα εισήγηση στοχεύει στην περιγραφή των ιδιαιτεροτήτων στη γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών με ΔΕΠ-Υ κατά την προσχολική ηλικία και στη διάκρισή τους από τις ιδιαιτερότητες στη γλωσσική ανάπτυξη που παρουσιάζουν παιδιά με άλλες αναπτυξιακές διαταραχές. Η περιγραφή αυτή καταλήγει στην εκτίμηση ότι στοιχεία της γλωσσικής ανάπτυξης αποτελούν σημαντικές ενδείξεις για την ύπαρξη οργανικού υποστρώματος για την εκδήλωση ΔΕΠ-Υ, μπορούν να εντοπιστούν πολύ νωρίς στη ζωή του παιδιού και μπορούν να αξιοποιηθούν για την εφαρμογή προγραμμάτων πρόληψης της εκδήλωσης της διαταραχής.

Κάκουρος, Ε.: Το κριτήριο της λειτουργικότητας στη διάγνωση και τη θεραπευτική αντιμετώπιση της ΔΕΠ-Υ

ΤΕΙ Αθήνας, Τμήμα Βρεφονηπιοκομίας

Σύμφωνα με τα διαγνωστικά κριτήρια του DSM-IV-TR, η διάγνωση της ΔΕΠ-Υ δεν βασίζεται μόνο στην παρουσία ικανού αριθμού συμπτωμάτων αλλά και στην ύπαρξη κλινικά σημαντικής έκπτωσης στην κοινωνική, ακαδημαϊκή ή επαγγελματική λειτουργικότητα του ατόμου. Ωστόσο, παρόλο που στο DSM το κριτήριο της λειτουργικότητας αποτελεί σημαντική προϋπόθεση για τη διάγνωση ήδη από το 1980, αρκετοί ερευνητές και επαγγελματίες ψυχικής υγείας εξακολουθούν να στηρίζουν τα συμπεράσματά τους κυρίως στον αριθμό και τη βαρύτητα των συμπτωμάτων και όχι στον βαθμό που τα συμπτώματα αυτά περιορίζουν τη λειτουργικότητα του ατόμου. Προφανώς, ορισμένοι εκτιμούν πως το εύρος και η βαρύτητα των συμπτωμάτων καθορίζουν και την έκπτωση της λειτουργικότητας (Gathje, Lewandowski & Gordon, 2008), άλλοι ωστόσο έχουν αποδείξει ότι η σχέση αυτή είναι από μικρή έως και μέτρια (Gordon και συν., 2006).

Επιπλέον, από το σύνολο των συμπτωμάτων που παρατίθενται στο DSM-IV-TR για τη διάγνωση της ΔΕΠ-Υ, δεν συντελούν όλα στον ίδιο βαθμό στον περιορισμό της λειτουργικότητας των παιδιών, καθώς ορισμένα μπορεί να την περιορίζουν σημαντικά και άλλα καθόλου. Ωστόσο, είναι αυτονόητο ότι ένα πρόγραμμα πρώιμης παρέμβασης θα είναι πιο αποτελεσματικό αν εστιάζει σε εκείνα τα συμπτώματα τα οποία είναι πιθανότερο, εφόσον εκδηλωθούν, να περιορίσουν σημαντικά τη λειτουργικότητα του παιδιού και όχι στο σύνολο των συμπεριφορών που σχετίζονται με τη ΔΕΠ-Υ.

Στα πλαίσια της παρούσας εισήγησης συζητείται η επίδραση των επιμέρους συμπτωμάτων της ΔΕΠ-Υ στον περιορισμό της λειτουργικότητας των παιδιών και καταδεικνύεται η σημασία της κλινικής χρήσης αυτού του κριτηρίου τόσο για την έγκαιρη αναγνώριση της ΔΕΠ-Υ όσο και για την αποτελεσματική εφαρμογή προγραμμάτων πρόληψης.